

Клочко Т. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Ісаєва В. І.

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

МЕТАФОРИЗАЦІЯ В МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано процес утворення метафори в медичній термінології, взаємовідношення понять «метафора» й «термін», значення метафори в медичному дискурсі. Проведено огляд теоретичних джерел, присвячених аналізу метафори. Виділено основні загальні категорії метафори й способи утворення цих одиниць. Аналіз медичної термінології засвідчив, що метафора становить продуктивний спосіб утворення медичних термінів. Метафора належить до універсальї природних мов і принципово не може бути виключена з термінології, яка, незважаючи на тенденцію до впорядкованості й однозначності окремих елементів терміносистеми, залишається продуктом природного розвитку мови. Розглянуті метафори надають можливості для розширення процесу їхнього засвоєння в іншомовній аудиторії. Дослідження метафор на матеріалі англійської медичної термінології засвідчило, що семантичне переосмислення є невіддільною частиною процесу утворення термінів медицини. Метафоризація є невіддільною властивістю медичного дискурсу. Терміни-метафори становлять результат активного зображення навколишньої дійсності, результат взаємодії професійного й повсякденного знання. Шляхом своєї експресивності й емоційної забарвленості метафора сприяє набуттю термінами такої важливої якості, як укорінення, робить медичний дискурс переконливішим, сприяє успішнішій комунікації між лікарем і пацієнтом. Метафора полегшує розуміння терміна, дозволяє уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Водночас кожна галузь медичного знання індивідуальна й відрізняється своїми особливостями утворення вузькоспеціальних термінологічних одиниць. Викладання медичної термінології іноземцям, що охоплює розуміння терміна не тільки як знака, але й як образної складової, збагачує розуміння студентами мови й історії науки, процесу наукового пізнання, засвоєнню яких допомагає образність слова, що часто є загальною для всіх мов, способів мислення та форм розуміння світу.

Ключові слова: медична термінологія, метафора, образність, таксон, термін.

Постановка проблеми. Медична термінологія давно склалася, але безперервно поповнюється. Натепер основним джерелом нових термінів є англійська медична література. Англійські медичні неологізми є результатом нових асоціацій і фіксують різноманітність сучасних дериваційних процесів.

Сучасна медична термінологія становить одну з найскладніших систем термінів. Вона нараховує кілька сотень тисяч слів і словосполучень. Розвиток термінологічної системи медицини на сучасному етапі її існування є відбиттям прискореного прогресу, спеціалізації медичної науки, що створює потребу в значній кількості нових термінів. Одним із найефективніших механізмів створення термінологічних одиниць, необхідних для мовної фіксації нових у медицині реалій, процесів і понять, а також переосмислення раніше прийнятих термінів, була й залишається метафорична номінація [4].

Метафоричні номінації зберігають системність, закладену в термінологію під час її конструювання, а також привносять у терміносистему свою системність, засновану на метафоричних моделях і концептуальній зумовленості метафор [10]. Терміни-метафори міцно вкорінюються в медичну термінологію, а їхня поширеність забезпечує ефективне функціонування в мовленні фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нових дослідженнях із термінології науковці вивчають сучасні чинники утворення термінів (С. Маджаєва, Г. Молхова); порівнюють моделі метафоричності в англійській і болгарській, англійській і російській мовах (Е. Пернішка); досліджують взаємини між термінологією та загальноживаною лексикою (Е. Петкова); розглядають роль метафори в розвитку мови й зв'язок із мовною картиною світу (Н. Карпова); приділяють

особливу увагу процесу розвитку науки не тільки в межах однієї мови, а й у зверненні до метафор-кальок (С. Пачева-Карабова); досліджують метафоричні назви симптомів, синдромів захворювань (М. Головіна); вивчають зв'язок метафоричної картини світу, медичної термінології та концентрації уваги на патологіях (М. Озінгін).

У сучасній лінгвістиці метафоризація визнається провідним способом утворення термінологічних одиниць, у тому числі й в медичній термінології. М. Озінгін пояснює продуктивність метафори в освіті термінів таким чином: метафорі притаманна наочність, що важливе в практичному аспекті й в навчанні; метафори здатні формувати у свідомості людини асоціативні пари, що своєю чергою забезпечує надійну фіксацію інформації; метафора здатна коротко та ясно дублювати й пояснювати іншомовні еквіваленти, роблячи їхне сприйняття доступнішим [7].

На ґрунті семантики терміна в медичній термінології зазвичай виділяють такі загальні категорії метафор:

1) побутові метафори, в основі яких лежить порівняння з предметами побуту й оточенням людини;

2) концептуальні метафори, що зображують уявлення, які існують у свідомості людини;

3) географічний вид метафор, в основі яких лежить подібність із земним ландшафтом;

4) біоморфні метафори, в основі яких лежить подібність із живою природою;

5) метафори-соматизми, побудовані на схожості станів людини або частин тіла людини;

6) геоморфні метафори, в основу яких покладено порівняння з формою того чи іншого предмета або букви [9].

Слід зауважити, що різні галузі медицини відрізняються принципами метафоризації. Так, наприклад, основою метафоричного перенесення в анатомічній термінології є зовнішні ознаки об'єкта – його форма, розмір, положення в просторі (*pyramid of medulla oblongata* – *піраміда довгастого мозку*). Переважання зазначеного типу перенесення зумовлено низкою чинників: легкістю фіксації ознак об'єкта в пам'яті, оперативністю розпізнавання анатомічних утворень на практиці тощо. У терапевтичній термінології спостерігається переважання перенесення, пов'язаних головним чином із різними відчуттями. Це зумовлене основними терапевтичними методами дослідження, де важливі акустичні, тактильні, зорові враження лікаря (*heart murmur* – *серцевий шум*).

У психіатрії переважають концептуальні метафори. Це зумовлюється недоступністю об'єкта для чуттєвого сприйняття, динамікою психічних захворювань тощо [7]. Для психіатрії також характерна величезна кількість епонімічних термінів, що містять імена реальних людей і літературних персонажів. Такий вид метафор ґрунтується на уподібненні патологічних станів здоров'я людини образам історичних особистостей або персонажів художньої літератури для точнішого розкриття характеру захворювання [5]. Наприклад, згідно з тлумачним словником психіатричних термінів [2] *Alice in Wonderland Syndrome* – *синдром Аліси в країні чудес* характеризується явищами деперсоналізації, дереалізації (зі спотворенням уявлень про простір і час), зоровими ілюзіями, псевдогалюцинаціями, метаморфопсією, почуттям роздвоєння особистості. Зазначений синдром був названий за іменем героїні однойменної книги Л. Керрола на основі асоціації з пережитими Алісою станами.

В онкології домінують метафорою є метафорична модель «Війна», що відбиває серйозність й агресивність онкологічних захворювань [8], наприклад, *to fight cancer* – *перемогти рак*.

Постановка завдання. Мета роботи – вивчити особливості функціонування метафори в медичній термінології. Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі завдання: встановлення складу термінів-метафор в англійській медичній термінології; виявлення основних категорій метафор, які беруть участь у формуванні медичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Метафоризація завжди була невіддільною частиною будь-якої терміносистеми. Поняття «метафора» було відоме ще з часів Арістотеля. За його визначенням, метафора є «перенесенням імені або з роду на вид, або з виду на рід, або за аналогією <...>. Скласти гарні метафори означає помічати подібність (у природі)» (переклад Т. Клочко) [1, с. 156].

Слід зазначити, що в останні десятиліття значно змінилося ставлення до взаємовідносин понять метафора й термін. Раніше метафору розглядали як явище, притаманне головним чином художньому дискурсу й небажане для наукової термінології. До терміну пред'являлися жорсткі вимоги, такі як лаконічність, інформативність, однозначність, а головне відсутність експресивності, емоційної забарвленості, оцінного компонента [9].

В основу дослідження було покладено семантичний аналіз, у межах якого найменування того

чи іншого поняття переноситься на інший предмет або поняття на підставі їхньої подібності. Ми використовували класифікацію О. Смирнової, що містить побутові метафори, метафори-соматизми, геоморфні метафори, концептуальні метафори, метафори-біосемізми, географічні метафори [9]. Найскладнішими вважаються концептуальні метафори, оскільки вони є результатом концептуальної діяльності людини, зображенням на мовному рівні уявлення, що існує у свідомості носія мови. В основі подібності лежать такі таксони: будівництво: *valve reconstruction, artificial heart implantation, etc.* (реконструювання клапана, сплетіння нервових клітин, ушивання дефектів тощо); війна: *heart block, heart arrest, heart attack, etc.* (атріовентрикулярна блокада, приборкання тиску, пригнічення синтезу тощо); звуки: *pericardial murmur, pericardial flutter, heart sound, heart tone, pericardial rub, etc.* (серцевий тон, серцевий шум, тріпотіння передсердь тощо); механізм: *aortic dissection, atrioventricular dissociation, atrioventricular contraction, etc.* (розшарування аорти, зміщення серця, ущільнення перикарда, миготлива аритмія тощо); техніка: *mechanical activity, motor function, etc.* (моторна функція, механічна активність тощо).

До категорії побутових метафор належать найменування, в основу яких покладено порівняння з предметами побуту й оточення людини. Зазначений тип метафоризації досить продуктивний. Побутові метафори ґрунтуються на таких таксонах: приміщення і його елементи: *arch of the aorta, myocardial cell, atrium of the heart, chamber of the heart, vascular wall, etc.* (судинна стінка, купол діафрагми, стінка аневризми, рух стулок, серцева камера, відділ серця, пролапс стулок тощо); предмети побуту: *heart sac, balloon catheter, etc.* (кровоносна судина, фіброзні кільця, мітральний клапан, клінічна картина, маркер аритмії та інше); одяг і його деталі: *sinoaortic node, purse-string suture, etc.* (сорочка серця, кисетний шов, латка з аутоперикарда, синусний вузол та подібне). До метафор-біосемізмів ми відносимо терміни, утворені на схожості з живою природою. Подібне перенесення дозволяє говорити про концептуалізацію людського організму як частини природи, біосистеми. Метафори такого типу переважно ґрунтуються на порівнянні, наприклад, із деревом: *vascular pedicle, branch of the aortal artery, etc.* (листок перикарда, гілка аорти, легеневої стовбур, м'язове волокно, вісцеральна гілка та інше).

До соматизмів ми зараховуємо терміни, побудовані на схожості різних станів людини або будь-яких

частин людського тіла. В основу таких метафор покладено такі концепти: стан людини: *myocardial infarction, heart failure, heart hurry, etc.* (хворе серце, сонна артерія, б'ється серце, помилкова аневризма, справжня аневризма, німе легке, слабкість синусового вузла, жирне серце, волохате серце тощо); частини тіла: *waist of the heart, branchiocerebral trunk, etc.* (судинна ніжка, талія серця, горб серця, вушко перикарда, вушко передсердя та інше).

Також зустрічається географічний вид метафор, що позначає земний ландшафт або простір. В основі цих термінів лежать такі таксони: земний ландшафт: *anastomosis zone, biochemical way, arterial grooves, etc.* (шкірний покрив, лівопередсердний обхід, відрізок аорти, ділянка аорти, зона анастомозу, біохімічний шлях, борозна передсердя тощо); водний простір: *shunted swimming pool, etc.* (артеріальне русло, шунтований басейн, гирло артерії та інше).

До геоморфних, або літераморфних, метафор належать найменування, в основу яких покладено порівняння з різними предметами навколишнього світу або порівняння з формою тієї чи іншої літери, водночас метафори цієї групи утворюються на схожості не тільки з літерами української, а й англійської, латинської та грецької абеток. Такі метафори зустрічаються досить рідко: предмет зовнішнього світу: *cone-shaped organ, etc.* (напівмісячна заслінка серця, конусоподібний орган тощо); літера: *T-shaped stitch, etc.* (Г-подібна конюля, П-подібний шов, стулка L-подібної форми та інше).

Аналіз медичної термінології засвідчив, що метафора становить продуктивний спосіб утворення медичних термінів. Метафора належить до універсальї природних мов і принципово не може бути виключена з термінології, яка, незважаючи на тенденцію до впорядкованості й однозначності окремих елементів терміносистеми, залишається продуктом природного розвитку мови. Висока продуктивність метафоризації в медичній термінології зумовлена цілою низкою властивостей метафори як мовного явища: по-перше, метафора має здатність формувати у свідомості адресата асоціативні пари, забезпечуючи надійну фіксацію інформації, що особливо необхідно в медичній практиці, де ефективність дій лікаря визначається поєднанням знань, автоматичних навичок та інтуїції; по-друге, метафорі притаманна наочність, що зручно в практичному аспекті, в тому числі й в навчанні.

У результаті дослідження фактичного матеріалу було виявлено, що в цілому для медичної термінології характерне домінування натуралістичної підсис-

теми, що є закономірним наслідком тісного зв'язку медицини з природознавчими уявленнями, оскільки в центрі уваги медицини перебуває людина. Не менш значущою моделлю номінації в медицині є порівняння з об'єктами людського побуту, що пояснюється постійною необхідністю людини користуватися цими предметами в повсякденному житті. Деякі терміни, які зазнали переосмислення значення, мають одну й ту саму метафору в англійській та українській мовах. Розвиток цієї термінології в досліджуваних мовах відбувався паралельно, тому не можна говорити про вплив однієї мови на іншу. Найімовірніше цей процес зумовлений тим фактом, що людина, взаємодіючи з навколишнім світом, у разі необхідності найменування нових предметів і явищ вдається до найбільш близьких для себе порівнянь. Такі явища в мові лінгвісти пояснюють спільністю мислення культур двох народів. Таким чином, дослідження видів метафор допомагає виявити загальний напрям розвитку метафоричних значень у різних мовах. Спостереження над зв'язками мови й культури, над національно-культурною специфікою семантики дозволяє виявити типологічні характеристики, які створюються за допомогою образних засобів і, зокрема, дозволяють побачити специфіку конкретної мови.

Висновки і пропозиції. Дослідження метафор на матеріалі англійської медичної термінології засвідчило, що семантичне переосмислення є невіддільною частиною процесу утворення термінів медицини. Метафоризація є невіддільною властивістю медичного дискурсу. Терміни-мета-

фори є результатом активного відбиття навколишньої дійсності, результат взаємодії професійного й повсякденного знання. Шляхом своєї експресивності й емоційної забарвленості метафора сприяє набуттю термінами такої важливої якості, як укорінення, робить медичний дискурс переконливішим, сприяє успішнішій комунікації між лікарем і пацієнтом. Метафора полегшує розуміння терміну, дозволяє уникати довгих номінацій у мовленні лікаря. Водночас кожна галузь медичного знання індивідуальна й відрізняється своїми особливостями утворення вузькоспеціальних термінологічних одиниць.

Образність сучасної медичної мови зберігається та оновлюється на кожному новому етапі розвитку науки. Значення відкриттів у галузі медицини, їхня наукова цінність і питання етики, усвідомлення невідомості й над очікування розв'язання не тільки медичних, але й загальнолюдських проблем, таких як походження життя та ставлення до смерті, розуміння матеріального й духовного, пов'язані з цим моральні проблеми, часто стають причинами появи сучасної образної медичної термінології. Розглянуті метафори надають можливості для розширення процесу їхнього засвоєння в іншомовній аудиторії. Викладання медичної термінології іноземцям, що охоплює розуміння терміна не тільки як знака, але і як образної складової частини, збагачує розуміння студентами мови й історії науки, процесу наукового пізнання, засвоєнню яких допомагає образність слова, що часто є загальною для всіх мов, способів мислення та форм розуміння світу.

Список літератури:

1. Аристотель. Риторика. Античные риторики. Москва : Просвещение, 1978. 328 с.
2. Блейхер В. М. Толковый словарь психиатрических терминов. URL: http://www.syntone.ru/library/books/content/3484.html?current_book_page=all (дата звернення: 28.03.2020).
3. Гусев С. С. Наука и метафора. Ленинград : Изд-во Ленингр. унта, 1984. 152 с.
4. Дьяченко А. П. Метафоры и терминологически устойчивые выражения. Минск : Новое знание, 2003. 428 с.
5. Зубкова О. С. Медицинская метафора-термин в профессиональном дискурсе. URL: <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/005-07.pdf> (дата звернення: 28.03.2020).
6. Метафора та її семіотичний контекст : матеріали науково-практичного семінару : тези доповідей. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 82 с.
7. Озингин М. В. Роль метафоры в структурировании и функционировании русской медицинской терминологии : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : 10.02.01. Саратов, 2010. 22 с.
8. Семенчук И. В., Товстыко А. Н. Метафора в английской медицинской терминологии (на примере предметной области «Гастроэнтерология»). *Журнал ГрГМУ*. 2015. № 3 (51). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metafora-v-angliyskoy-meditsinskoj-terminologii-na-primere-predmetnoy-oblasti-gastroenterologiya> (дата звернення: 02.04.2020).
9. Смирнова Е. В. Метафора как наиболее продуктивный способ образования новых терминов в кардиологической лексике (на примере английского и русского языков). URL: http://www.vestnik.adygnet.ru/files/2011.2/1133/smirnova2011_2.pdf (дата звернення: 30.03.2020).
10. Теория метафоры : сборник / общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. 512 с.

Klochko T. V., Isaieva V. I. METAPHORIZATION IN MEDICAL TERMINOLOGY

In this article the process of formation of a metaphor in medical terminology, relationship of concepts, the metaphor and term, value of a metaphor in a medical discourse are analysed. Inspection of the theoretical sources devoted to the analysis of a metaphor is performed. The main general categories of a metaphor and ways of formation of these units are marked out. The analysis of medical terminology testified that the metaphor makes a productive way of formation of medical terms. The metaphor belongs to universalies of natural languages and cannot be essentially excluded from terminology which, despite a tendency to orderliness and unambiguity of separate elements of a terminosistema, remains a product of natural development of language. The considered metaphors give opportunities for expansion of process of their assimilation in foreign-language audience. Showed research of metaphors on the material of English-speaking medical terminology showed that semantic reconsideration is an integral part of process of formation of terms of medicine. Metaforization is an integral property of a medical discourse. Metaphor-terms are result of active reflection of surrounding reality, the result of interaction of professional and daily knowledge. Due to the expressivity and emotional coloring the metaphor promotes acquisition by terms of such important qualities as rootings, making a medical discourse more convincing, promoting to more successful communication between the doctor and the patient. The metaphor facilitates understanding of the term, allows to avoid the long nominations in broadcasting of the doctor. Each industry of medical knowledge is individual and differs in the features of formation of highly specialized terminological units. Teaching of medical terminology to foreigners that covers understanding of the term not only as a sign, but also as a figurative component, enriches students understanding to the language and science, the process of scientific knowledge which assimilation is helped by figurativeness of a word that is general for all languages, ways of thinking and forms of world understanding.

Key words: *imagery, medical terminology, metaphor, term, tucson.*